

12. Central Bank of Libya, the 56-th annual report for 2012 financial year, p. 99.
13. “The role and status of SMEs in economic development”, *The case of Algeria*, 1999, p. 11.
14. Rabeih, Khouni. *Methods and formulas of SMEs in the Algerian economy*), p. 16.
15. Salem Hussein Kilani. (2006), *Feasibility studies for small and medium enterprises* (Trade and Development magazine, Commerce Bank, Tripoli, The First Year, the 3-d edition, p. 42.

Dr. Hatem Abdul Karim Zagee, Head of the Department of Banking and Finance, Faculty of Economics, University of Zawia, Libya. Tel.: 002 18925465405; e-mail: dr.hatimzgheel@gmail.com

Доктор Хатім Абд-Алькрім Згіл, завідувач кафедри банківської справи та фінансів, економічний факультет, університет Завія, Лівія. Тел.: 002 18925465405; e-mail: dr.hatimzgheel@gmail.com

Доктор Хатим Абд-Алькрим Згил, заведующий кафедрой банковского дела и финансов, экономический факультет, университет Завия, Ливия. Тел.: 002 18925465405; e-mail: dr.hatimzgheel@gmail.com

*Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук М.В. Чорною, канд. екон. наук С.О. Зубковим, А.О. Колесник.
Отримано 15.03.2015. ХДУХТ, Харків.*

УДК 330.142.26:339.37

КРИТЕРІЙ ТА ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

Н.О. Власова, О.В. Михайлова

Обґрунтовано систему критеріїв (достатність, оборотність, ліквідність і платоспроможність, прибутковість і ризик) і відповідних їм показників, що дозволяє комплексно і кількісно оцінювати стан і тенденції змін ефективності формування оборотних активів підприємств роздрібною торгівлі.

***Ключові слова:** оборотні активи, підприємства торгівлі, ефективність, критерій, показник, достатність, ліквідність, платоспроможність, прибутковість, ризик.*

© Власова Н.О., Михайлова О.В., 2015

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ОБОРОТНЫХ АКТИВОВ ПРЕДПРИЯТИЙ РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ

Н.А. Власова, Е.В. Михайлова

Обоснована система критериев (достаточность, оборачиваемость, ликвидность и платежеспособность, прибыльность и риск) и соответствующих им показателей, которая позволяет комплексно и количественно оценивать состояние и тенденции изменений эффективности формирования оборотных активов предприятий розничной торговли.

Ключевые слова: оборотные активы, предприятия торговли, эффективность, критерий, показатель, достаточность, ликвидность, платежеспособность, прибыльность, риск.

CRITERIA AND INDICES OF THE EFFECTIVENESS OF CIRCULATING ASSETS FORMATION IN RETAIL TRADE ENTERPRISES

N. Vlasova, E. Mikhailova

Circulating assets are the constituent of the enterprise's property. Their state and usage effectiveness is one of the main conditions for successful activity. High inflation rate, non-payments and other recessionary phenomena force enterprises to change their policy concerning circulating assets, search new managerial decisions as to aims of retail trade enterprises development, state of external surrounding.

It stipulates for the necessity to work out some system of criteria and indices of the effectiveness of retail trade circulating assets formation, which would allow to take into account the peculiarities of enterprises development, as well as the external surrounding factors influencing this development.

The aim of this article is to substantiate the system of criteria and indices of the effectiveness of retail trade circulating assets formation that will allow fully and quantitatively evaluate the condition and tendencies of this process changes at retail trade enterprises.

The group of criteria (sufficiency, liquidity and paying capacity, rate of turnover, profitability and risk) and the corresponding system of indices which allows fully and quantitatively evaluate condition and tendencies of the effectiveness of circulating assets formation to be changed in retail trade enterprises is suggested, taking into consideration the aims of circulating assets formation managerial and main regulations of the effectiveness theory.

Keywords: circulating assets, retail trade enterprises, effectiveness, criterion, index, sufficiency, liquidity, paying capacity, profitability, risk.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Оборотні активи – складова частина майна підприємства. Стан і ефективність їх використання – одна з основних умов успішної діяльності підприємства. Висока інфляція, неплатежі та інші кризові явища змушують підприємства змінювати свою політику щодо оборотних активів, шукати нові управлінські рішення відповідно до цілей розвитку підприємств роздрібної торгівлі, стану зовнішнього середовища. Це обумовлює необхідність розробки певної системи критеріїв та показників оцінки ефективності формування оборотних активів підприємств роздрібної торгівлі, яка дозволила б урахувати як особливості розвитку підприємств, так і фактори зовнішнього середовища, що впливають на цей розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми щодо визначення критеріїв ефективності формування оборотних активів на рівні підприємств, у тому числі й у торговельній галузі, досить широко висвітлені у працях українських і зарубіжних науковців [1–6]. Проте оцінка ефективності формування оборотних активів на підприємствах роздрібної торгівлі вимагає не лише обґрунтування групи критеріїв, але й передбачає створення системи показників.

Мета статті – обґрунтування системи критеріїв та показників ефективності формування оборотних активів, що дозволить комплексно та кількісно оцінювати стан і тенденції змін цього процесу на підприємствах роздрібної торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка рівня ефективності формування оборотних активів на підприємствах роздрібної торгівлі ґрунтується на певній у системі критеріїв та показників.

Критерій (від грец. *kriterion* – засіб судження) являє собою ознаку або умову, на якій ґрунтується оцінка або здійснюється вибір [7]. Критерій дозволяє через систему показників пов’язати мету явища, що вивчається, або процес із засобами їх досягнення. Він характеризує ступінь досягнення поставлених цілей і завдань [8; 9].

З огляду на розуміння суті ефективності формування оборотних активів [10], основними критеріями оцінювання цього процесу такі:

– достатність розміру оборотних активів, що забезпечує цільову спрямованість на досягнення необхідного обсягу та розвитку товарообороту;

– ліквідність і платоспроможність, пов’язані з формуванням такого складу оборотних активів, що дозволяє підприємству досягти певного рівня фінансового стану;

– швидкість обороту, що характеризує рівень ділової активності й спрямована на вирішення проблем ресурсозбереження;

– прибутковість і ризик визначають формування такого складу оборотних активів, що забезпечує цільовий прибуток за допустимого рівня ризику.

Проте оцінка ефективності формування оборотних активів на підприємствах роздрібно́ї торгівлі вимагає не лише обґрунтування групи критеріїв, але й передбачає створення системи показників. «Показники відіграють роль інструментів, які дозволяють одержати його віддзеркалення у вибраній системі вимірювання. Показники несуть певну інформацію і відображають процеси, які вимірюються. Вибір і обґрунтування системи показників є важливим методологічним моментом у аналітичних процедурах. Від того, наскільки показники повно і точно відображають сутність явищ, що вивчаються, залежать результати оцінки» [9, с. 39]. Більш детальний розгляд перелічених критеріїв дозволяє обґрунтувати певну систему показників, за допомогою яких можна кількісно оцінити ефективність формування оборотних активів підприємств роздрібно́ї торгівлі (табл. 1).

Наявність оборотних активів є необхідною умовою господарсько-фінансової діяльності кожного підприємства торгівлі. Необхідний їх розмір, тобто планова (нормативна) потреба, визначається залежно від обсягів діяльності підприємства. При цьому нестача оборотних активів призводить до втрат товарообороту, а їх надлишок тягне за собою вартісні й матеріальні втрати ресурсів і зростання витрат на утримання та фінансування.

Якщо у процесі планування визначена потреба в оборотних активах та їх основних елементах враховує зазначені особливості формування, то рівень їх достатності можна оцінити за допомогою співвідношення фактичних показників і нормативних (цільових, планових), відповідно до визначених пріоритетів і типу політики. Це показники 1.2–1.4 табл. 1, які також дозволяють оцінити зміни у структурі оборотних активів відносно планових. Особливості діяльності підприємств роздрібно́ї торгівлі, спрямованої на задоволення різноманітного попиту населення, вимагають наявності у продажі певного асортименту товарів, а відповідно, і певного асортименту запасів. Чим ширше асортимент товарів, тим більша потреба підприємства в оборотних активах.

**Система критеріїв та показників ефективності формування
оборотних активів підприємств роздрібної торгівлі**

Критерій	Показник
1. Достатність	1.1. Співвідношення темпів зростання товарообороту та оборотних активів за певний період
	1.2. Співвідношення фактичного загального розміру оборотних активів на певну дату до нормативного (цільового, планового)
	1.3. Співвідношення фактичного розміру товарних запасів на певну дату до нормативного (цільового, планового)
	1.4. Співвідношення фактичного розміру грошових засобів на певну дату до нормативного (цільового, планового)
	1.5. Коефіцієнт стійкості асортименту за певний період (співвідношення фактичної кількості різновидів товарів до нормативного переліку)
2. Ліквідність і платоспроможність	2.1. Співвідношення суми дебіторської заборгованості (за винятком простроченої), грошових засобів та короткострокових фінансових інструментів до загальної суми оборотних активів на певну дату
	2.2. Співвідношення власних обігових коштів та загальної суми оборотних активів на певну дату
	2.3. Співвідношення власних обігових коштів та загальної суми товарних запасів на певну дату
	2.4. Питома вага в товарних запасах та дебіторській заборгованості неліквідних складових
3. Швидкість обороту	3.1. Оборотність у кількості оборотів та днях обороту загальної суми оборотних активів
	3.2. Оборотність у кількості оборотів та днях обороту загальної суми товарних запасів
	3.3. Оборотність у кількості оборотів та днях обороту загальної суми грошових засобів
4. Прибутковість і ризик	4.1. Прибутковість оборотних активів за валовим доходом
	4.2. Рентабельність оборотних активів за прибутком від реалізації
	4.3. Витратомісткість оборотних активів
	4.4. Рівень ризику визначається відхиленням та коливанням вище зазначених показників від нормативних (цільових, планових)

Отже, до показників, що характеризують достатність оборотних активів на підприємствах роздрібно́ї торгівлі, слід включити коефіцієнт стійкості асортименту за певний період (співвідношення фактичної кількості різновидів товарів до нормативного переліку).

Зазначені вище показники, що характеризують достатність оборотних активів, дозволяють оцінити лише статичний її рівень. Однак оборотні активи забезпечують не тільки поточну діяльність, але й сприяють розвитку підприємств, що впливає на динаміку товарообороту. З огляду на це, на нашу думку, важливим показником, що визначає ефективність забезпеченості товарообороту оборотними активами в часі є співвідношення темпів їх зростання за певний період. За стабільних у часі значень коефіцієнта більше 1,0, випереджаюче зростання товарообороту відносно оборотних активів свідчить про достатнє та ефективне забезпечення підприємства а останніми.

Ліквідність є важливою характеристикою активів підприємства. Її можна розглядати з двох боків. По-перше, це величина, зворотна у відносно часу, необхідного для швидкого продажу активу за певною ціною. По-друге, це сума, яку можна за нього отримати. Вони, безумовно, взаємопов'язані: для отримання високої ціни за товар (актив) потрібно більше часу; для прискорення процесу реалізації необхідно знизити ціну [11, с. 143]. Оборотні активи неоднорідні за рівнем ліквідності. Найбільш ліквідними є грошові засоби та прирівняні до них короткострокові фінансові вкладення, найменш ліквідними є запаси товарно-матеріальних цінностей. Рівень ліквідності оборотних активів визначається їх складом та якісними характеристиками кожного елемента. Так, чим більше товарна структура запасів відповідає попиту покупців, тим більшу ліквідність вони мають.

Для оцінки рівня ліквідності формування оборотних активів доцільно розраховувати фінансові коефіцієнти, що характеризують їх склад. Це, насамперед, питома вага найбільш ліквідних оборотних активів (грошових засобів та нормальної дебіторської заборгованості) у їх загальній сумі на певну дату чи загалом за період. Важливими характеристиками є також показники, що відображають частку неліквідних складових у товарних запасах та дебіторській заборгованості.

Рівень ліквідності оборотних активів визначає спроможність підприємства у певний час розраховуватися за своїми короткостроковими зобов'язаннями, тобто визначає його платоспроможність. Чим вище частка грошових засобів та їх еквівалентів у складі оборотних активів, чим більше власні джерела

фінансування беруть участь у формуванні оборотних активів, тим вище їх платоспроможність. Оцінку цього аспекту доцільно проводити за допомогою коефіцієнтів, які враховують частку власного оборотного капіталу у формуванні оборотних активів загалом та по товарних запасам зокрема.

Швидкість руху оборотних активів певною мірою зв'язана з ринковою активністю підприємств роздрібною торгівлі, їх спроможністю просування на товарних ринках. Вона відбиває динамічність та ефективність розвитку. Показники оборотності оборотних активів та їх складових елементів (3.1–3.3, табл. 1) характеризують ресурсовіддачу (кількість оборотів) за показником товарообороту та тривалість операційного циклу.

Прибутковість і ризик – це два взаємовиключні критерії. Загальновідомо, що чим вище прибутковість, тим більше ризик підприємницької діяльності суб'єктів господарювання [1–6].

Для оцінки рівня прибутковості та ризику формування оборотних активів на підприємствах роздрібною торгівлі пропонується використовувати певні показники. Перший – показник прибутковості, який визначається відношенням валового доходу підприємства до середнього розміру оборотних активів за певний період, характеризує рівень їх участі у формуванні доданої вартості. Другий – показник рентабельності, що свідчить про ефективність функціонування оборотних активів у операційній діяльності торговельного підприємства. На нашу думку, у сучасних умовах, коли показники прибутку, у тому числі й операційної діяльності, формуються під впливом значного кола факторів та іноді є дуже випадковими, імовірнісними показниками, найбільш повно відбивають стан ефективності формування оборотних активів показники витратомісткості. Вони являють собою відношення суми витрат на формування та використання основних елементів та оборотних активів загалом до їх середнього розміру за відповідний період. Суму витрат за кожним елементом можна визначити на основі управлінського обліку за напрямками поданими в табл. 2.

Рівень ризику за кожним критерієм можна оцінити на основі розміру та коливань у часі відхилень фактичних показників від нормативних. Чим вище відхилення, чим більше вони змінюються відносно цільових значень, тим вище ризики відповідних витрат (обороту, прибутку, ліквідності, платоспроможності тощо).

**Види витрат та втрат у процесі формування
та використання основних елементів оборотних активів
підприємств роздрібної торгівлі**

Елементи оборотних активів	Статті витрат	Прямі втрати
Запаси товарно-матеріальних цінностей	Витрати на закупівлі; витрати на утримання; витрати на реалізацію	Природні втрати, втрати від інфляції
Дебіторська заборгованість	Витрати на утримання та інкасацію	Втрати від виведення з обороту, інфляції, неповернення
Грошові засоби	Витрати на утримання	Втрати від виведення з обороту, інфляції
Для всіх елементів	Витрати на фінансування	–

Висновки. Таким чином, з урахуванням цільових настанов управління формуванням оборотних активів та основних положень теорії ефективності обґрунтовано вибір критеріїв (достатність, ліквідність і платоспроможність, швидкість обороту, прибутковість і ризик) та відповідної їм системи показників, що дозволяє комплексно та кількісно оцінювати стан і тенденції змін ефективності формування оборотних активів підприємств роздрібної торгівлі.

Список джерел інформації / References

1. Бланк И. А. Управление оборотным капиталом : учебный курс / И. А. Бланк. – М. : Перспектива, 2008. – 356 с.
Blank, I.A. (2008), *Circulating Assets Management [Upravlenie oborotnym kapitalom. uchebnyi kurs]*. Perspectiva. Moscow. 356 p.
2. Бригхэм Ю. Финансовый менеджмент / Ю. Бригхэм, М. Эрхардт ; пер. с англ. ; под ред. Е. А. Дорофеева. – 10-е изд. – СПб. : Питер, 2009. – 960 с.
Brigham, Ju. and Jerhardt, M. (2009), *Financial Management*, 10th ed., [*Finansovyy menedzhment*, 10-e izd.], Piter, Saint Petersburg, 960 p.
3. Хелферт Э. Техника финансового анализа : [пер. с англ.] / Э. Хелферт. – 10-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 640 с.
Helfert, Je. (2003), *Financial Analysis Technique*. trans. from Eng., 10th ed. [*Tehnika finansovogo analiza*. 10-e izd.]. Piter. Saint Petersburg. 640 p.
4. Van Horn, J. C. (1995), *Financial Management and Policy*, Prentice Hall, 556 p.
5. Бернштейн Л. А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация / Л. А. Бернштейн. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 624 с.

Bernstein, L.A. (2002). *Financial Accounting Analysis: Theory, Practice and Interpretation* [Analiz finansovoi otchetnosti: teorija, praktika i interpretacija], Finance and Statistics, Moscow, 624 p.

6. Ковалев В. В. Введение в финансовый менеджмент / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2007. – 768 с.

Kovalev, V.V. (2007), *Introduction into Financial Management* [Vvedenie v finansovyi menedzhment]. Finance and Statistics. Moscow. 768 p.

7. Большой энциклопедический словарь в 2 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Сов. энциклопедия, 1991. – Т. 2. – 768 с.

Prohorov, A.M. (1991). *Large Encyclopaedia: in 2 vol.* [Bol'shoj jenciklopedicheskij slovar' v 2 t.], Sov. jenciklopedija, Moscow, 768 p.

8. Гинзбург А. И. Пятикнижью экономической анализ / А. И. Гинзбург. – СПб. : Питер, 2005. – 320 с.

Ginzburg, A.I. (2005), *Applied Economic Analysis* [Prikladnoj jekonomicheskij analiz]. Piter. Saint Petersburg. 320 p.

9. Власова Н. О. Оцінка ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібної торгівлі : монографія / Н. О. Власова, Т. С. Пічугіна, П. В. Смирнова. – Х. : ХДУХТ, 2010. – 222 с.

Vlasova, N.O., Pichugina, T.S., Smirnova, P.V. (2010), *Estimation of Liquidity and Paying Capacity in the Retail Trade Enterprises* [Ocinka likvidnosti ta platospromozhnosti pidpriemstv rozdribnoi torgivli], HDUHT, Kharkiv, 222 p.

10. Власова Н. О. Теоретичні аспекти визначення ефективності політики формування оборотних активів на підприємствах торгівлі / Н. О. Власова, О. В. Михайлова // Бізнес Інформ. – 2012. – № 11. – С. 166–170.

Vlasova, N.A., Mikhaylova, Ye.V. (2012), "Theoretical Aspects of Determining of Effectiveness of Policies for Current Assets Formation in Trade Enterprises" ["Teoretichni aspekti viznachennja efektyvnosti politiki formuvannja obrotnih aktiviv na pidpriemstvah torgivli"], *Bisines Inform*, No. 11, pp. 166-170.

11. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами : [пер. с англ.] / Дж. К. Ван Хорн. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 800 с.

Van Horn, Dzh.K. (2003), *Basis of Finance Management*, translation from English [Osnovyupravljenija finansami], Finance and Statistics, Moscow, 800 p.

Власова Наталія Олексіївна, канд. екон. наук, проф., кафедра менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та фінансів, Національний технічний університет «ХПІ». Адреса: вул. Фрунзе, 21, м. Харків, Україна, 61002; e-mail: nvlasova.vlasova@yandex.ua.

Власова Наталья Алексеевна, канд. екон. наук, проф., кафедра менеджмента внешнеэкономической деятельности и финансов, Национальный технический университет «ХПИ». Адрес: ул. Фрунзе, 21, г. Харьков, 61002, Украина; e-mail: nvlasova.vlasova@yandex.ua.

Vlasova Natalia, Candidate of Economic Sciences, Professor, Department of Foreign-Economic Activity Management and Finance, National Technical University «HP». Address: Frunze str., 21, Kharkiv, 61002, Ukraine; e-mail: nvlasova.vlasova@yandex.ua.

Михайлова Олена Валентинівна, ст. викл., кафедра економіки підприємств харчування та торгівлі, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, Україна, 61051. Тел.: 0502803582; e-mail: emi65@mail.ru.

Михайлова Елена Валентиновна, ст. преп., кафедра економіки підприємств харчування та торгівлі, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: ул. Клочковская, 333, Харьков, Украина, 61051. Тел.: 0502803582; e-mail: emi65@mail.ru.

Mikhailova Elena, Senior Instructor of the Department of Economics of Catering and Trade Enterprises, Kharkiv State University of Food Technology and Trade. Address: Klochkivska str., 333, Kharkiv, Ukraine, 61051. Tel.: 0502803582; e-mail: emi65@mail.ru.

*Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук М.В. Черною.
Отримано 15.03.2015. ХДУХТ, Харків.*

УДК 330.138.11

ІСТОРИКО-ЕВОЛЮЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА

І.В. Мілаш

Здійснено ретроспективний аналіз історико-еволюційного розвитку теорії управління витратами підприємства, що дозволило визначити шість етапів її поступальної еволюції. Відзначено, що для сучасного стратегічного етапу розвитку теорії управління витратами характерні процеси інтеграції функцій управління витратами в єдину систему управління підприємством на основі інформаційних технологій для досягнення стратегічних цілей економічного розвитку.

Ключові слова: витрати, управління витратами, теорія управління витратами підприємства, стратегічне управління витратами.

ІСТОРИКО-ЭВОЛЮЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ТЕОРИИ УПРАВЛЕНИЯ ЗАТРАТАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

И.В. Милаш

Осуществлен ретроспективный анализ историко-эволюционного развития теории управления затратами предприятия, что позволило определить шесть этапов ее поступательной эволюции. Отмечено, что для современного стратегического этапа развития теории управления